

وقف؛ بازوی مردمی مدیریت شهری

روزی روزگاری، وقف شهری

دو موقوفه مهم مشهد در عرصه خدمات شهری

باغ ملی و باغ وکیل آباد در حافظه تاریخی نسل‌های پیشین به عنوان دو تفرجگاه اصلی شهر مشهد که یکی در داخل شهر و بافت اداری اصلی شهر و دیگری در فاصله‌ای از شهر قرار داشته ثبت شده، امروز هر دو این باغات در اختیار شهرداری مشهد است؛ «بزرگ‌ترین واقف سده اخیر» در کنار ۶۳ هزار هکتار باغ و زمین وقفی، کتابخانه، بیمارستان، درمانگاه و حتی خانه خود، یکی از بزرگ‌ترین و زیباترین پارک‌های ایران را وقف شهرداری کرده است.

پارک جنگلی وکیل آباد با بیش از ۷۲ هکتار مساحت در سال ۱۳۴۸ شمسی توسط حاج حسین آقای ملک، به صورت رسمی وقف استفاده عموم مردم گردید و به شهرداری مشهد واگذار شد، این دو باغ را می‌توان مهم‌ترین موقوفات در عرصه خدمات شهری شهر مشهد در سده اخیر دانست که به طور واضح برای رفاه حال مردم و تفریح آنان اختصاص یافته است، نمونه‌های دیگری از وقف باغ برای استفاده عمومی جامعه را در شهرهای دیگر هم می‌توان یافت باغ مرحوم ساعی که امروز به پارک ساعی در تهران مشهور است، نیز از این دست موقوفات است.

وقف‌های کوچک اما تأثیرگذار

از احداث و وقف حمام در اطراف حرم برای انجام زیارت پاک و طیب تا آب‌انبارها و یخ‌انبارهایی که آب شرب و خنک را در طول سال برای شهرنشینان تأمین می‌کرده یا گرمخانه‌ها و سرپناه‌هایی برای مستمندان شهر و یا طعام و غذا برای زنان باردار بی‌سرپرست و کودکان یتیم، همه نشان از کمک‌های اساسی مردم به جامعه در امورات خدماتی متنوع داشته است.

این وقف‌های خدماتی جدای از شفاخانه‌ها، درمانگاه‌ها، بیمارستان‌ها، مکاتب، مدارس

علمیه و مدارس جدید و بسیاری از امور دیگر مهم در شهر است، می‌توان وقف را در طول ادوار مختلف از قبل از ورود اسلام به ایران تا دوره‌های بعد، بازوی مهم و جدی کمک به حکومت‌ها در اداره و بالا بردن سطح رفاه عمومی در بسیاری از مناطق کشور مخصوصاً شهرها دانست، زمین‌ها و سازه‌های بسیاری هنوز در حال بهره‌برداری و خدمات‌رسانی در کشور است که نیت واقف کمک و پاسخ به مشکلی از مشکلات مردم است.

دلایل کمرنگ شدن وقف شهری

اما دلایلی چند سبب شد تا نقش مردم در وقف‌های عام‌المنفعه کمرنگ شود، شاید بتوان مهم‌ترین این دلایل را چنین برشمرد: ۱- با تخصصی شدن امور و ظهور نهادهای خدماتی مختلف و تخصصی در ساختار حکومتی مانند سازمان‌های آب، برق، شبکه‌های بهداشت و به‌ویژه شهرداری‌ها که وظایفی از تأمین آب شرب تا روشنایی معابر یا بهداشت و درمان جامعه به‌ویژه اقشار مستضعف تا نظافت، زیاله رویی، جمع‌آوری سگ‌ها، فضاهای سبز و مانند آن را به‌طور رسمی بر عهده گرفتند، جامعه حل بسیاری از مسائل، مشکلات و نیازهای خود را بر عهده این نهادها و سازمان‌ها دانست و مردم رفته رفته احساس مسئولیت گذشته خود را نسبت به این امور از دست دادند و همه مسئولیت‌ها را به دوش این سازمان نهادند، سازمان‌هایی

که بیشتر با بودجه‌هایی که ریشه در اقتصاد نفتی سده اخیر داشته ارتزاق می‌کرده‌اند و با وجود اینکه برخی از آنان همچون شهرداری در سال‌های اخیر از بودجه عمومی کشور سهم بسیار اندکی را دارند و باید با درآمدهای حاصل از خود شهر امور شهرها را بگذرانند اما هنوز نگاه عمومی به آن‌ها از همان جنس اقتصاد نفتی است؛ همین توقع سبب سوق پیدا نکردن موقوفات جدید به سمت وسوی حل مشکلات شهری شده است.

۲- بی‌اعتمادی مردم نسبت به صداقت و امانت‌داری متولیان موقوفات خصوصاً در دوران پهلوی‌ها سبب شد تا نمود و بروز وقف‌های عام‌المنفعه کمرنگ‌تر از حد انتظار باشد، چرا که مردم و علاقه‌مندان زمین‌خواری‌های دوره رضاخان و کم‌توجهی و بی‌توجهی به موقوفات در دوره اصلاح اراضی و فروش موقوفات را ناشی از خود وقف می‌دیدند و از این پایمال شدن حقوق موقوفه‌ها نتیجه‌ای جز خارج شدن نگاه وقف از افق ذهنی مردم متصور نبود.

۳- وجود نهادها و مجموعه‌های خیریه‌ای و جمع‌آوری صدقات و نذورات همچون کمیته امداد امام خمینی (ره) در کلان کشور و همانندهای کوچک آن نیز سبب کمرنگ شدن توجه به بسیاری از زیرساخت‌ها و نیازهای اساسی مردم نیز شد.

۴- کم‌توجهی و حتی بی‌توجهی مسئولان شهری و رسانه‌های جمعی به بیان نیازهای شهرها و تشویق و ترغیب واقفان به وقف موقوفاتی برای حل و کمک به معضلات و مشکلات عمومی سبب فراموش شدن این بازوی مردمی خدمات شهری شده است.

می‌توان وقف را بازوی مهم کمک به حکومت‌ها در اداره و بالا بردن سطح رفاه عمومی در بسیاری از مناطق کشور مخصوصاً شهرها دانست، زمین‌ها و سازه‌های بسیاری هنوز در حال بهره‌برداری و خدمات‌رسانی در کشور است که نیت واقف کمک و پاسخ به مشکلی از مشکلات مردم است

بازسازی اعتماد مردم با شفاف‌سازی

با این حال شفاف‌سازی و بازسازی اعتماد مردمی بر مبنای صداقت‌سازمانی و ایجاد بانک اطلاعاتی به‌روز و کارآمد در سال‌های اخیر سبب رشد و اقبال دوباره‌ای به امر وقف شد که سمت‌وسوی آن بیش از هر چیز به امر تعلیم و آموزش و مدرسه‌سازی و عزاداری‌ها هدایت شده است.

خدمات عام‌المنفعه برای رفع نیازهای عمومی

در این میان اما همچنان خدمات عام‌المنفعه‌ای که بتواند با رفع نیازهای عمومی مردم کمکی به جامعه در حال توسعه که مشکلات و معضلات جدید خود را خصوصاً در امر خدمات شهرنشینی داراست، می‌تواند خیر جاری برای واقفان از یک سو و کمکی برای مدیران شهری از سوی دیگر باشد. برای نیل به این هدف اولین کار می‌تواند فرهنگ‌سازی و ترویج این موضوع در جامعه باشد.

در خلال آن هم ارتباط جدی بین سازمان‌های خدمات دهنده همچون شهرداری‌ها با نهادهای متولی امر وقف همچون آستان قدس و سازمان اوقاف لازم است، ترویج و تبلیغ وقف‌های شهری نیز بر عهده رسانه‌ها و مدیران شهری است تا بتوان با معرفی نیازها و راهکارهای وقفی، واقفان را به وقف در این موارد تشویق و هدایت نمود. به‌وضوح آنچه گفته شد را می‌توان در عنوان مهم مردم محوری اقتصاد مقاومتی محسوب نمود که شاید تاکنون به آن نگاه جدی نشده است.